

Regionalt friluftsuppdrag – en förstudie

Bakgrund och syfte

Region Skåne samordnar utvecklingsarbetet med Skåneleden, de nationella cykellederna Sydostleden och Sydkustleden samt den regionala Cykelleden Skåne. Region Skåne bedriver mellan åren 2023-2025 ett projekt kring huvudmannaskap för mountainbikeleder i Skåne. Utöver det har en konsult genomfört en utredning kring behov av en huvudman för kanotleder i Skåne under 2023. Stiftelsen Skånska Landskap arbetar, genom ett samarbetsavtal med Region Skåne, med förvaltande och samordnande uppgifter kring Skåneleden. Kommunerna är ansvariga för drift och skötsel för Skåneleden och för cykellederna är det respektive väghållare som är skötselansvarig. Genom enkäter kan vi se att kommunerna är väldigt nöjda med Stiftelsen Skånska Landskaps arbete och att det för besökare och invånare bidrar till en bättre ledinfrastruktur med högre standard. I takt med att intresset för natur och friluftsliv ökar, ökar samtidigt trycket på naturen vilket påverkar all ledinfrastruktur oavsett friluftslivsform och naturområden.

Flera kommuner har efterfrågat stöd från Stiftelsen Skånska Landskap i friluftsförfrågningar som tangerar, men även sträcker sig bortom, Skåneleden. Det kan exempelvis vara en lägerplats som används av både vandrare och kanotister eller en del av Skåneleden som används frekvent av mountainbikecyklister. Under 2024 antogs en ny överenskommelse mellan Region Skåne och Stiftelsen Skånska Landskap som möjliggör en bredare tolkning av uppdraget, från att endast gälla Skåneleden till att nu kunna handla om fler rekreativa leder. Denna förstudie syftar till att undersöka kommunernas och andra organisationers behov av ytterligare stöd kring ett bredare ledbaserat friluftsliv.

Utgångspunkten är att möta Regionala utvecklingsnämndens prioritering Ett sammanbundet Skåne och bidra till effektmålet "Öka tillgängligheten till en hållbar rekreativ infrastruktur i hela Skåne" samt "Stärkta förutsättningar för individen att anamma hälsosamma levnadsvanor och beteenden som främjar hälsa".

Uppdraget kring förstudien genomfördes av Region Skåne efter beslut i presidiet mellan Regionala utvecklingsnämnden och Stiftelsen Skånska Landskap under 2022, med aktualisering under 2024.

Metod

För att genomföra förstudien har inläsning kring olika organisationers roller genomförts samt en mindre omvärldsanalys kring hur andra regioner organiserat det strategiska arbetet rörande friluftsliv. Intervjuer har genomförts med kommuner, Länsstyrelsen Skåne, Visit Skåne samt Stiftelsen Skånska Landskap. Insamlat material sammanställs i denna förstudie.

Rollfördelning – uppdrag kring friluftsliv

Nedan följer en redogörelse för offentliga organisationers uppdrag kring friluftsliv. Till detta finns även ideella och privata aktörer, markägare och näringsliv som berörs men dessa innefattas inte i denna förstudie.

Nationella myndigheters roll

Många myndigheter är involverade i arbetet med att genomföra den nationella friluftspolitiken, däribland Boverket, Havs- och vattenmyndigheten, Jordbruksverket, Naturvårdsverket, Länsstyrelserna och Folkhälsomyndigheten.¹

Den nationella friluftspolitiken består av tio mål. Det övergripande målet är att stödja människors möjligheter att vistas ute i naturen och utöva friluftsliv där allemansrätten är en grund för friluftslivet. Alla människor ska ha möjlighet att få naturupplevelser, välbefinnande, social gemenskap och ökad kunskap om natur och miljö. Vart och ett av målen har olika ingångar i detta övergripande syfte.²

Naturvårdsverket har uppdrag av regeringen att utanför fjällvärlden utveckla arbetet med landets vandringsleder och fjälleder. I uppdraget ingår att när staten är huvudman, knyta ihop vandringsleder, utveckla vandringsleder i skyddade områden och fjällnära skogar, fortsätta upprustningen av det statliga ledsystemet i fjällen samt i den mån det är möjligt förlänga Kungsleden genom fjällregionen.

Utöver det ska Naturvårdsverket utveckla samordningen om vandringsleder i landet tillsammans med andra huvudmän. Naturvårdsverket redovisade uppdraget i september 2022.

Naturvårdsverket avser att:

- utveckla och utforma fortsatta bidrag i syfte att främja samordningen och organiseringen av förvaltning av leder där staten inte är huvudman. Naturvårdsverket bedömer att en förordning för bidrag är att föredra om bidrag lämnas för att främja ledsamordning under kommande år.
- förtydliga roller och regelverk för ledansvariga genom att se över stöddokument och vägledningar till organisationer och förvaltare av de leder där staten inte är huvudman.
- undersöka möjligheterna att förvalta, administrera och på sikt utveckla de kvalitetskriterier och det stödmaterial som arbetats fram inom projektet Nationellt ramverk för vandringsleder.

Länsstyrelsernas roll

Länsstyrelserna svarar för den statliga förvaltningen i länet. Länsstyrelserna ska verka för att nationella mål får genomslag samtidigt som hänsyn ska tas till regionala förhållanden och förutsättningar, däribland arbetet med friluftsliv samt natur- och kulturturism. Länsstyrelsens uppdrag har varit samma sedan 2016, formuleringen har varierat lite grann men över tid men innebörden har varit densamma. 2022 var uppdraget formulerat:

”Länsstyrelserna ska samordna och leda det regionala arbetet med friluftslivspolitiken i samverkan med Skogsstyrelsen, kommunerna och andra berörda aktörer. Länsstyrelserna ska redovisa vilka åtgärder som har genomförts för att stärka arbetet med tätortsnära natur och för att målen för friluftslivspolitiken ska få ett ökat genomslag (skr. 2012/13:51, bet. 2012/13:KrU4, 2012/13:278). Uppdraget ska redovisas till Naturvårdsverket, med kopia till Regeringskansliet (Miljödepartementet), senast den 15 februari

¹ [Vem gör vad inom Friluftsliv? \(naturvardsverket.se\)](https://naturvardsverket.se/Vem-gor-vad-inom-Friluftsliv/)

² [Sveriges friluftslivsmål \(naturvardsverket.se\)](https://naturvardsverket.se/Sveriges-friluftslivsmal/)

2023. Redovisningen ska utformas efter hörande av Naturvårdsverket.”

Sedan några år tillbaka finns det regionala friluftsstrategier i varje län som har samordningsansvaret för genomförandet av friluftspolitiken på regional nivå.

Länsstyrelsen Skåne skickade under hösten 2022 ut en handlingsplan och en strategisk plan för friluftslivet 2030 ut på remiss. I denna föreslås insatser för att stärka arbetet med mountainbike, kanot med mera utan att peka ut en särskild ansvarig organisation.³

Regionernas roll

Sveriges regioner har tolkat uppdraget kring regional utveckling olika när det gäller rekreativa leder och friluftsliv. Region Skåne är en av de regioner i Sverige som kommit längst i att skapa en hållbar organisation för längre låglandsleder samt nationella och regionala cykelleder och ses som en förebild i Sverige inom området. Alla regioner är organiserade på olika sätt, exempelvis har Västra Götalandsregionen lagt allt arbete med rekreativa leder (både huvudmannaskap, förvaltning, drift och skötsel) på Västkoststiftelsen. I Halland är regionen själva markägare för skog och har nyligen etablerat ett officiellt regionalt huvudmannaskap för Hallandsleden. I Småland pågår arbete med ett regionalt huvudmannaskap för Smålandsleden men leden har stora brister i kvalitet, organisation och kommunikation. I Sörmland bedrivs det praktiska arbetet med Sörmlandsleden genom en ideell förening och inget regionalt utvecklingsarbete sker kring leden.

Kommunernas roll

Friluftsliv innefattas i bestämmelser i flera lagstiftningar.

Bestämmelserna i miljöbalken syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer försäkras en hälsosam och god miljö (1 kap. 1 § miljöbalken). I 3 kap. 6 § miljöbalken framgår att mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse ur allmän synpunkt med hänsyn till bland annat friluftslivet ska skyddas så långt som möjligt mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- eller kulturmiljön. Vidare anges att behovet av grönområden i tätorter och i närheten av tätorter särskilt ska beaktas. I 3 och 4 kap. miljöbalken finns områden utpekade som är av riksintresse för friluftsliv. I 7 kap. miljöbalken finns bestämmelser om områdesskydd som kan ge viktiga förutsättningar för friluftsliv, till exempel nationalparker, natur- och kulturresevat.

Planering, byggande och förvaltning har stor betydelse för att bevara, utveckla och skapa förutsättningar för friluftsliv både i den byggda miljön och i landskapet i stort. Parker, grönområden, vatten samt natur- och kulturlandskapet är rumsliga förutsättningar för friluftsliv. Av bestämmelserna om allmänna intressen i 2 kap. plan- och bygglagen samt i förarbeten framgår att grönområden är en grundläggande komponent i en ändamålsenlig markanvändningsstruktur.⁴

I Skåne har cirka tre kommuner av 33 en utpekad friluftsstrateg (Lund, Höör och Kristianstad) och endast en handfull kommuner har en antagen friluftsplän.

I en kommun är det ofta många förvaltningar och enheter som direkt eller indirekt arbetar med friluftsliv. Ansvarsområdena spänner över områden som samhällsplanering, naturreservatsbildning, turism, skola och skötsel av områden och leder. Kommunen har ansvar för den fysiska planeringen inom kommunen och har som uppgift att reglera användningen av mark och vatten. Det är

³ [Länsstyrelsen Skånes Friluftslivsplattform \(lansstyrelsen.se\)](https://lansstyrelsen.se/skane/friluftsliv/plattform/)

⁴ [Kommunal friluftslivsplanering \(naturvardsverket.se\)](https://naturvardsverket.se/kommunal-friluftslivsplanering/)

kommunen som bestämmer hur marken ska användas och bebyggas, det brukar kallas det kommunala planmonopolet. Det finns tre typer av kommunala fysiska planer med vilka kommunen kan styra mark- och vattenanvändningen; översiktsplaner, detaljplaner och områdesbestämmelser. I kommunernas översiktsplaner ska det även framgå hur man ska beakta de värden som finns utpekade i olika riksintressen, där riksintresset för friluftsliv är ett exempel.

Utöver den fysiska planeringen har kommunerna stort inflytande över var och hur friluftsliv kan bedrivas i kommunen. Ofta finns särskilda friluftslivsområden, parker och tätortsnära områden utpekade där olika former av friluftsliv kan bedrivas. Möjligheterna till friluftsliv ser väldigt olika ut mellan kommunerna beroende på vilka resurser och viljeinriktning som finns. Skötselansvaret för Skåneleden ligger på respektive kommun. För cykellederna är det respektive väghållare som är ansvarig, exempelvis Trafikverket, kommunen eller vägförening. Inom mountainbikeorganisering är det inte ovanligt att en förening är skötselansvarig.

Friluftsråd

Under pandemin initierades ett regionalt friluftsråd av Landshövdingen i Skåne i syfte att synka regionala satsningar kopplade till friluftsliv kopplade till det ökade besöksstrycket i Skåne. I gruppen finns representanter på chefsnivå som representerar Region Skåne, Länsstyrelsen Skåne, Visit Skåne, Stiftelsen Skånska Landskap, Trafikverket, den kommun som rankas högst i årets Friluftskommun i Skåne, Jordägarförbundet och Friluftsfrämjandet.

Under 2023 togs ett initiativ på tjänstemannanivå till "lilla friluftsrådet" där tjänstepersoner ska kunna informera varandra om pågående satsningar för att skapa synergieffekter. Deltagare är de som arbetar med leder och rekreation på Region Skåne, Stiftelsen Skånska Landskap, Visit Skåne och Länsstyrelsen Skåne.

Region Skåne

Region Skåne är huvudman för den 160 mil långa Skåneleden samt cykellederna Sydostleden, Sydkustleden och Cykelleden Skåne. Sedan 2023 bedrivs även projekt kring regionalt huvudmannaskap för mountainbikeleder i Skåne. Inom det regionala utvecklingsuppdraget arbetar Region Skåne även med strategiska insatser för ett sammanbundet Skåne som ska bidra till bättre hälsa för alla med exempelvis satsningar på kvalitativ hållbar ledinfrastruktur, kartläggning av kollektivtrafik till naturen, klimatanpassningsstudier av lederna, hälsofrämjande samhällsplanering, förbättrad tillgänglighet till grönområden med mera. Genom Sätt Skåne i rörelse kraftsamlas regionalt arbete för mer jämlik hälsa med stort fokus på barn och unga och där ingår rörelse i naturen som en viktig del.

Stiftelsen Skånska Landskap

Stiftelsen Skånska Landskap bildades 2004 av Region Skåne med uppdrag att skydda, bevara, restaurera och utveckla natur- och kulturmiljöer samt stimulera det rörliga friluftslivet, främst inom markområden som Stiftelsen Skånska Landskap äger. Stiftelsen Skånska Landskaps verksamhet delas in i två huvudsakliga verksamhetsområden - en så kallad allmännyttig del som rör rekreation och friluftsliv, och en del som rör egendomsförvaltning. För den allmännyttiga delen har Stiftelsen Skånska Landskap ett uppdrag och ett årligt anslag från Region Skåne. Stiftelsen Skånska Landskap söker också aktivt medel från olika håll samt bidrar när det är möjligt med Stiftelsen Skånska Landskaps eget kapital. I uppdraget ingår bland annat att underhålla, sköta och utveckla 19 strövområden, driva och utveckla Fulltofta Naturcentrum, göra naturen tillgänglig samt bedriva och utveckla utomhuspedagogik med särskilt fokus på naturovana unga. Stiftelsen Skånska Landskap samordnar också kommunernas arbete med Skåneleden.

I arbetet med utomhuspedagogik görs flera riktade insatser, bland annat samarbete med SFI Komvux i Malmö, Hässleholm och Kristianstad kommuner. Satsningen på Femteklassare på Skåneleden är en sådan men även andra projekt mot utpekade målgrupper med låg naturvana.

Omvärldsbevakning

Väst kuststiftelsen har ett samordnande uppdrag att dels praktiskt förvalta och sköta ett hundratal naturreservat, men är även ledsamordnare för flera vandrings- och mountainbikeleder (mtb-leder) i Västsverige som Kuststigen och Bohusleden. Det är Västra Götalandsregionen som finansierar arbetet med ledutveckling för vandring och mtb. Organisationen arbetar just nu med ett regionalt ramverk för mtb-leder i regionen och har flera tjänster inom ledsamordning och kommunikation. Stiftelsen Skånska Landskap arbetar också som driftsansvariga för naturområdena på uppdrag av Länsstyrelsen och förvaltar ett hundratal naturreservat.

Region Halland är huvudman för Hallandsleden och cykelleden Kattegattleden och arbetar nära kommunerna kring dessa leder. Region Halland driver ett projekt för att skapa en kustnära vandringsled och bedriver även arbete med att märka MTB-leder i skogsområden som ägs av Region Halland. Arbetet samordnas av en strateg på Region Halland men utan närmare samarbete med kommunerna. Region Halland är en stor markägare i regionen.

Ark56 är ett nätverk av leder för båt, cykel, paddling och vandring i Blekinge Arkipelag. Blekinge Arkipelag är en ideell förening som finansieras av stödmedel och gåvor samt har grundfinansiering av Havs- och vattenmyndigheten och biosfärkommunerna för att täcka kostnader för koordination. Föreningen har en koordinator och på Region Blekinge arbetar en person på 50 % med huvudmannaskap för Blekingeleden och Sydostleden samt hanterar olika typer av regionala rekreationsfrågor. Det finns ambitioner till att skapa en kustnära vandringsled i Blekinge och en kustnära cykelled men arbetet saknar finansiering.

Behov av utökade regionala insatser för att stärka friluftslivet

Fyra kommuner har intervjuats i denna förstudie som är olika stora i geografi, folkmängd och i olika delar av Skåne. Till detta har Visit Skåne, Länsstyrelsen Skåne och Stiftelsen Skånska Landskap intervjuats kring deras respektive syn på behov kring samordning av friluftslivsfrågor, vilka utmaningar och möjligheter som finns och idéer kring finansiering av en eventuell tjänst som regional friluftsstrateg. De intervjuade kommunerna är utvalda eftersom de har olika förutsättningar i sitt arbete med friluftsliv och är geografiskt utspridda.

Frågor som ställdes under intervjutillfället tangerade frågor som;

- Synen på behov av regionalt friluftsstöd
- Möjligheter och eventuella risker med att det erbjuds mer stöd kring friluftsliv

Visit Skåne

Behoven av en regional samordnare kring friluftsliv skulle kunna knyta ihop de kommunala friluftsplänerna och omsätta det till en regional friluftsplän. Finns stora behov att stötta kommuner och inspirera.

Om det skulle finnas en regional friluftsstrateg skulle det vara positivt för den hållbara destinationen Skåne. Det skulle bidra till bättre förutsättningar att skapa hållbar naturvistelse och stötta planeringen av friluftsliv och naturturism – genom exempelvis kanalisering. En sådan roll skulle också kunna verkställa uppdrag från det regionala friluftsrådet.

Stiftelsen Skånska Landskap

Positivt förslag från Stiftelsen Skånska Landskap sida. Om det tillförs resurser kan Stiftelsen Skånska Landskap ta sig an ett sådant uppdrag i enlighet med det övergripande överenskommelsen mellan Regionala utvecklingsnämnden och Stiftelsen Skånska Landskap. En sådan roll skulle kunna hantera frågor inom kanot, mountainbike/stigcykling, kommunöverskridande friluftsförslag, eventuellt driva arbetet med att samla leder till en gemensam digital plattform, stötta kommuner i friluftplaner, bistå med hjälp med vägledning och friluftskommunikation, kanalisering, allemansrätt och tolkning av den samt föreskrifter i skyddade områden. Driva arbete med enhällig information i och om naturområden. Hålla i skötselutbildningar, skyltning, samordna kommuner och bistå med stöd i de frågor där kommunerna idag saknar regionalt stöd.

Länsstyrelsen Skåne

Länsstyrelsen uttrycker sig mycket positivt och att de ser ett behov av ett regionalt friluftsstöd till kommunerna i Skåne som agerar på ett mer operativt plan än Länsstyrelsens roll som friluftssamordnare. Det är viktigt att samarbeta och samverka och tydliggöra rollerna.

Arbetet skulle kunna utföras som en del av genomförandet av Regional utvecklingsstrategi och regionplan i förhållande till Länsstyrelsen uppdrag kring regional friluftsplattform och sedan i kommunala friluftplaner.

En roll kan vara att fånga upp problem kring det praktiska, konflikter mellan friluftsgupper, att se upplevelsevärden, "hur nyttjas vi naturen bättre". Fyra kommuner har en friluftsstrategi – hur får vi 33 stycken? Utveckla arbetet med den tätortsnära naturen, exempelvis naturlekplatser och utveckla gröna miljöer.

Ett projekt kring regionalt friluftsuppdrag kan fokusera på det praktiska; arbeta med tillgänglighetsanpassning utifrån funktionsvariation, hur ska man tänka för att skapa attraktiva miljöer? Arbeta med hållbara leder – zoner/kanalisering/kommunicera hårt tryck. Stötta kommunerna; avhjälpa konflikter. Frågor kring allemansrätten. Bidra till ökad digitalisering av leder, skötselplaner, GIS, ge ett externt öga på vad kommunen har för unika värden och styrkor.

Kommunerna:

Ett projekt kring regionalt friluftsuppdrag skulle kunna hålla samman kunskap och arbeta med kunskapsspridning, exempelvis kring hur man tar fram leder, kring klimatanpassning av leder.

Rollen skulle möjligtvis också kunna vara en tydlig samordnande röst för Skåne gentemot Naturvårdsverket och bistå med hjälp av exempelvis Allemansrätten och gemensamma tolkningar av denna så exempelvis kommunerna får stöd i tolkningen.

Frågor rollen skulle kunna arbeta med "Hur når vi ut? Identifiera gemensamma utmaningar. Sprida goda exempel kring exempelvis kring olika brukare på leder.

Fundering kring om ett huvudmannaskap för mountainbikeleder kan lösa en del av utmaningarna och frågor som ett regionalt friluftsuppdrag skulle kunna arbeta med.

Länsstyrelsen har ett samordnande uppdrag som inte räcker. Det är relativt ok på strategisk nivå men det saknas ett mer praktiskt stöd kring friluftslivet. Skulle exempelvis behöva "regionala rangers", som kan arbeta på uppdrag av kommunerna.

I Skåne har vi andra behov/en särskild position som region än i resten av Sverige där vi har högt besöksstryck och ojämn fördelning av natur i förhållande till invånare.

En kommun uttrycker stor tacksamhet över att frågan tas upp. Det finns stora behov i kommuner med mycket natur – men mycket begränsade resurser. Friluftsliv prioriteras inte alltid högt på dagordningen och en person kan ha stor portfölj med frågor kring friluftsliv, kultur och eller andra frågor kring sportanläggningar/badanläggningar/stränder mm. Behöver stöd i arbetet med att koordinera och samla friluftsarbetet. Behöver stöd i digitaliseringsarbetet.

Även en större kommun med förhållandevis goda resurser uttrycker behov kring stöd i det kommunala friluftslivsarbetet, det är mycket som inte hinns med. Tjänsten skulle kunna vara ett stöd vid framtagning av kommunal friluftspan, bistå med kunskapsspridning och stöd vid samordning med andra intilliggande kommuner.

Slutsats

Det ökande intresset för friluftsliv i olika former kräver ett strukturerat och strategiskt arbete med flera ledtyper och friluftformer. De tillfrågade ser en stor möjlighet att stärka arbetet med friluftsliv genom att ett regionalt friluftsstöd kan stötta, sprida kunskap och bidra till nätverk inom friluftsförhållanden. Det verkar finnas ett glapp mellan de offentliga olika roller i Skåne idag där Region Skåne har ett tydligt uppdrag kring leder, Stiftelsen Skånska Landskap har ett uppdrag kring sina egna strövmråden/markeringar samt förvaltningsuppdrag kring Skåneleden och Länsstyrelsen arbetar med uppdraget kring att stärka arbetet med friluftsliv inom den egna organisationen och samordna arbetet med att stärka målen i friluftspolitikerna. Kommunerna har ett viktigt uppdrag både genom sitt kommunala planeringsarbete såväl som operativt men uppdraget begränsas till kommungränsen.

Ingen tillfrågad part kan se risker med att stärka arbetet med friluftsliv i Skåne utan bara fördelar. Behoven ser dock olika ut i kommunerna så det är viktigt att ett arbete med ett regionalt friluftsstöd tydliggörs så förväntningarna och ansvarsfördelningen blir tydlig, även gentemot Länsstyrelsen.

Ett regionalt friluftsstöd behöver ha kunskap om såväl det strategiska friluftsarbetet på nationell och regional nivå, som detaljkunskaper kring det operativa arbetet ute i fält. En strategisk resurs som har helhetsbilden och som jobbar strategiskt över ”ledgränser”, som ser synergieffekter och som kan vara en samlande och samordnande kraft.

Att stötta kommuner kommer att vara fundamentalt viktigt i projektet, som en länk mellan det regionala strategiska arbetet och det operativa i kommunerna. Rollen blir också en självklar motpart i den regionala organisationen för Länsstyrelsens friluftssamordnare.

Stiftelsen Skånska Landskap anses som den part som är mest lämpad att erbjuda en tjänst som regionalt friluftsstöd. Inom organisationen finns djup kunskap om hållbart friluftsliv och rekreativ infrastruktur både strategiskt och operativt i förvaltning av naturområden.

Förslag på fortsatt arbete

Under 2024 antogs en ny övergripande överenskommelse mellan Regionala utvecklingsnämnden och Stiftelsen Skånska Landskap samt en uppdaterad överenskommelse med densamma om uppdrag kring förvaltning och utveckling av rekreativa leder.

Regionala utvecklingsnämnden har under processen uppmuntrat Stiftelsen Skånska Landskap att testa nya idéer och utveckla nya roller. Ett steg i att förverkliga delar i överenskommelserna skulle därför vara att allokera mer resurser till Stiftelsen Skånska Landskap för att möjliggöra utveckling av rollen som regionalt friluftsstöd. Inledningsvis kan arbetet testas i projektform för att under en period kartlägga behov, bistå i arbetet med att ta fram kvalitetsstandards/ramverk för

kanot/mountainbike och stötta kommunerna i arbetet med friluftspaner och verka som stöd för kommunernas friluftsamordnare. Tjänsten skulle också innebära att kommuner, Länsstyrelsen och föreningar erbjuds skötselutbildningar för olika typer av leder och kunskapshöjande insatser.